

Петро Скрійка

НИКИФОР

і акварелі-танцівниці

Petro Skrijka

NIKIFOR

і tańczące akwarelki

„[...] найславетніший на Лемківщині
диригент кольорів [...]”

„[...] najślawniejszego na Łemkowynie
dyrygenta kolorów [...]”

Петро Скрійка

НИКИФОР

і акварелі-танцівниці

Petro Skrijka

NIKIFOR

i tańczące akwarelki

Краків – Kraków 2010

Проект обкладинки
Петро Скрійка, Олег Алексійчук

Коректор
Тарас Різун

© Copyright by P. Skrijka

ISBN 978-83-89711-57-1

Технічний редактор
Олег Алексійчук

Printed in Poland

Видавництво Плагал, Краків, 2010

Передмова

Здавалось би, я віддавна щось знав про Никифора, славетного українського маляра з Лемківщини. Та коли в моїх руках опинилася збірка Петра Скрійки “Никифор і акварелі-танцівниці”, я зрозумів, що цей лемківський художник-самоук – це для мене цілковита *terra incognita*. А потім, коли одного за одним почав усотувати в себе вірші, усвідомив, що ліпшого способу проникнути в глибини його світу, в суть творчості просто не існує. Бо саме ці – неповторні й незвичні своєю первозданно-лемківською образністю, несподіваними порівняннями, розгалуженими метафорами та наближеністю до ритмізованої прози – вірші найліпше, найточніше передають не лише дух мистецьких робіт Никифора, а й розповідають про те, чим жила його душа, як він сприймав навколишній світ, що значила для нього творчість і рідна Лемківщина з її церквами, іконами, деревами, полями, хатами й... залізничними станціями. Справді, тільки прочитавши ці поезії, можна пізнати справжнього Никифора в його різних іпостасях – “найславетнішого на Лемківщині диригента кольорів”, “криницького владики”, “іконописця”...

Та найдивніша таємниця, про яку розповідають ці вірші й джерелом котрої є сам Никифор, – це той страдницький шлях, який довелося пройти художникові разом зі своїм народом. А дивовижна ця дорога тим, що провела і митця, і його люд крізь провалля майже повного зникнення й позірною перетворення на найслабшу комашку, найменшу в цьому світі порошок до... вершин неймовірної, осяй-

ної величі й безконечного існування в часі й просторі – від небуття до життя вічного. Так, нині немає ні Никифора, ні лемківського мікрокосмосу, що століттями існував на своїй споконвічній землі, але є твори геніального художника-самоука, які, ввібравши в себе всю, до останньої крихти, лемківську ідентичність, всю сіль тієї землі, неповторно й вкрай самобутньо назавжди утвердили її в цьому світі й нашій свідомості. Тож і Лемківщина, і Никифор тепер існуватимуть вічно. І вірші П. Скрійки – ще одне підтвердження незнищенності цієї лемківської сутності, яка була найменшою, але стала найбільшою...

Тарас Різун

Петро Скрійка

НИКИФОР

і акварелі-танцівниці

Великий пан Никифор

Йшов криницькою алеєю

з валізкою дерев'яною

повною грошей.

Був елегантним
у білій сорочці
з метеликом на шії
й митрі золотистій на голові,

і показував пальцем на небо

і ніхто не знав,
що це означає.

І було тихо,
й люди шепотіли:
йде наш пан

– кир¹ Никифор,

владика криницький.

¹ Кир (гр.) – пан, володар. У греко-католиків деколи вживається замість слів владика, єпископ.

І всі складали йому шану,

так, як були,
безпорадні,
гидкі,
в лахмітті
й бідні,

а він виймав з валізки монети
й роздавав усім милостиню
й низько йому за це кланялися.

Диригент кольорів

В кутку вже стоять акварелі,
панни вишукані, красиві,
як порцелянові ляльки.

Кавалери не такі яскраві –
всі вусаті, в чоботях високих
і лемківських вовняних чугах²,

та танцювати ніхто не спішить,

всі чекають на Никифора,

а він ще мовчить,

усе ще зволікає,

щойно за мить підіймає віко скрині,

і ось уже все навколо
кружляє в поривах вітру,

хатою літають кольорові ноти,

² Чуга – лемківський прямоспинний, схожий на плащ верхній одяг з довгим коміром і фальшивими рукавами. Його шили з коричневого саморобного сукна. У давнину подібний одяг носили й на Східній Україні, де він називався чумаркою (чемеркою) або довгим кафтаном.

вітер хитає оркестром, наче сосною у лісі,
повсюди падають гілки,

зблиснули в руках скрипки – й заплакали струни,
озвався бубен, труба завила від болю,

гармонь на клапті рве стару історію,

щойно тепер настала його черга,

найславетнішого на Лемківщині диригента кольорів.

Спокійно підіймає вгору палець
і дає знак оркестрові,

що мусить заграти якнайвеселіше.

Акварелі вже танцюють,
з постолів аж дим іде,
залишають сліди на білій підлозі,

кружляють подоли вишиваних суконь,
за руки водять кавалерів за собою,

кожен пригладжує вуса долонею
і тупає чоботами щосили.

Лише він один,
газда забави,

Никифор,

не танцює,
а диригує оркестром.

Ув'язнені ноти

Кожен, хто зустрічав Никифора,
чув музику у його валізці,
з якою ходив Криницею.

Тільки оркестр під стінами Старого павільйону мінеральних
вод
ніколи не грав,
і не лише з тієї причини,
що музикантів виселили,
і навіть не тому, що вони були глухонімими,
а через те, що нот – не мали,

мабуть, хтось вивіз їх на захід,

або він

– Никифор

– сховав усі лемківські ноти у своїй валізці

разом з малюнками.

Сумна молитва

Цілий світ радіє
усі веселяться,

лемків виселили
хижі їхні й поля звільнили,

у Карпатах УПА вже немає –
забралася в Альпи,
й тепер з Бандерою пиво п'є баварське.

Не буде більше України в Криниці,
ані в Поворознику,
ні навіть в Угрині
та й узагалі ніде на Лемківщині,

ось чому всі так радіють,

тепер до лісу можна спокійно ходити,
збирати ягоди й гриби,
полювати на звірину дику
та ще й хмизу вдосталь брати, щоб у печі палити,

У церкві польський ксьондз- “місіонер”
служить латиною літургію подячну,
всі весело моляться, співають,

тільки він один,

найсвятіший Никифор,

стоїть сумний у кутку під стіною,

бо під час акції “Вісла”

хтось украв у нього веселку, тобто райдугу,

або, інакше кажучи, лемківську дугу

з його власного молитовника,

того, який він сам намалював.

Фотографія Никифора за столом

Сидів на кріслі,
задивлений в пам'ять.

Окулярів ще не встиг надіти,
тож вони лежать тут поруч і бавляться мотузкою
у звивисті лемківські дороги.

Радіо під стіною стоїть глухе, як пень,
жодного не чути слова.

Тишу порушує годинник на полиці,
який, немовби від нудьги,
стукає пальцями по власному лобі.

Щось почнеться за мить,

до хати з шумом заходять церкви,
за ними будинки, великі, розкішні,
кожен з люлькою в устах, над якою звивається дим,

останніми приїжджають колією
пречудові залізничні станції,

але то ще не все,

мають також прийти святі з ікон
на чолі з лемківським владикою,

і щойно тоді, коли всі повсідаються на своїх лавах,

він,

Никифор,

митець і художник,

візьме до рук пензля,
прикладе його до губ,
перевірить, чи м'який,
і затанцюють кольори
дерев, полів, форм
і речей.

Задума

На столі стоїть старий будильник,
він ще ходить, цокає
і дзвонить. Є також радіо,
яке мовчить.

А на кріслі сидить він,
Никифор,
замислившись над шматком білого паперу,

поряд лежать кольорові й звичайні олівці та кружальця
з акварелями.

Є тут і суха недоїдена булка.

Стіни порожні, голі,
малюнків на них уже немає.

Неподалік від його кімнати,
на другому кінці світу,
є світлиця з ліжком
і піч з горщиками,
і відро з водою,
і жінки в запасах,
і лампа нафтова³, що висить під стелею.
Хоча цієї світлиці

³ Тепер такі лампи називають гасовими.

й того всього,
що в ній є,
не видно тепер,
вона все ж існує.

А Никифор далі сидить і не малює,
думає,
та йому, здається, нічого не спадає на гадку.
Напевне, черговий раз
ту саму світлицю
намалює.

Чим є Никифорові малюнки?

Для тих, хто любить мистецтво, вони є просто малюнками.

Для мене,
як природознавця, це – спектральний аналіз сонячного
світла, а точніше,

фракційна сполука семи кольорів у геометричних формах, які
веселкою зринули з його окулярів, прив'язаних до очей
звичайними шнурками.

У яких, як у дзеркалі, відображалося обличчя фотосинтезу.

Мав
на своєму маленькому мурі в Криниці всі потрібні для цього
складники:

сонячні промені, воду в глечик у повітря з вуглекислим
газом, що здіймався вгору над криницькими коминами;
мав також свої думки,

у формі зелених листків, заповнених хлорофілом,
та й сам був, наче

стебло з капілярами, якими текли поживні речовини,
і зі своїм лемківським корінням,

у котрому вночі, коли фотосинтез припинявся,
накопичувалися

продукти, створені в результаті цього процесу вдень,
поживні – для очей – кольорові вуглеводи.

Усе на світі, і малярство теж, – це природа, з тією єдиною
відмінністю, що природі ніхто не ставить бронзових
пам'ятників, і лише цим
відрізняється художник від дерева.

Концерт на пішохідній алеї в Криниці

Кажуть, що був глухонімий, що погано чув і з трудом
говорив,
та все ж, сидючи на своєму маленькому мурі в Криниці,
з кольоровим оркестром
у дерев'яній скрині, пісню свою, малярську, найліпше
проспівав. Акомпанували йому до співу лемки з барвистих
полів,
верховинних, засіяних збіжжям. Яким чином поля, в яких
не було жодного металу, стількома звуками, на його
малюнках, струнами заграли? Церковні бані здалека
й зблизка,
які роздулися від пісень запорошених хорів, трубили
на трубах, що було
сили. Осінні дерева, пожовклі від холоду, що йшли тротуаром
продавати на ярмарку в Тиличі листя, зупинялися на місці,
почувши
танцювальну музику, а потім танцювали так жваво, що ледь
устигали хапати
зеленими вустами повітря. Зі стін криницьких
вілл із вікнами ангели зробили собі шахівницю й грали
в шашки
кружальцями фарб, і кожен вигравав свій колір. На дахах,
вкритих дахівкою з кольорових олівців, святий Петро
закинув музичні сіті на рибу.
А кажуть, що риба музики не чує. Святий Петро найліпше
знає,

на яку мелодію її можна ловити й коли криницькими дахами
косяки
плавають, це йому підказав Никифор. Глухий дим з коминів,
не маючи музичної освіти, тарабанить пальцями в небесний
бубон, найголосніше,
як лише може. І всіх Никифор, глухий і німий,
як відомо, на пішохідній криницькій алеї зі своїм оркестром
уже давно
переспівав. Тільки жайворонки й соловейки на Лемківщині
ліпше від
нього співали, але то було вже давно, коли ще слух мали,
коли ще
голос мали, коли ще не були, як тепер, глухонімими.

Никифоровський триптих

I.

Зняв капелюха на порозі, коли
заходив до церкви
з дерев'яною валізкою.

Прийшов як художник Никифора,

II.

послухати науки владики Никифора,

що, як завжди, стояв
з пастирською палицею і
в митрі на голові
перед іконостасом,
але запізнився.

Владика цього разу
вже не навчав.

Поїхав
на небо каретою зі згрібного⁴ полотна,
вишитого квітами,
яку тягли,
запряжені в золоті ярма,
святі з
ікон.

⁴ Тобто з грубого, домотканого.

III.

Правив ними,
з кам'яного сидіння

іконописець Никифор.

Залізнична станція в Криниці

Потяг з лемками
від'їхав і
забрав із собою колію.

Тільки станція
на Никифоровому малюнку
в Криниці залишилася

і дерева при дорозі,
з двома порами року в
кронах,
зеленою весною й
жовтою осінню,

і поля на пагорбах кольорові,
і ліс зелений,
що дивиться з небосхилу
з-за сітки, дротяної Божої
загорожі.

Никифорова “гавка”⁵ дорогою до пам’ятника

У Криниці, як завжди,
великий рух.
Можна багато побачити,
навіть те, чого не видно.
Треба лише мати власні очі.

Кінь загубив підкову,
комусь на щастя.
Це неабияка удача – знайти таку річ,
просто на вулиці.
Однак ніщо не відбувається окремішньо.

Усе має зв’язки причинно-історичні.
В обох напрямках триває мандрівка народів.
На пагорбах продовжують стояти опудала.
Стережуть для лемків урожай у подертих чугах⁶,
а врожай уже давно – бур’яни з’їли.

Маленький дзвін з вежі нового костелу
б’є голосніше від великого благовісту⁷
на церковній дзвіниці.

⁵ Ідеться про Никифорового пса.

⁶ Див. прим. 4.

⁷ Найбільший церковний дзвін, а також удари дзвона перед початком Служби Божої.

Паузи золотими словами
– про негідників гамірно оповідають.

Худа гавка, що посивівши, вкрилася бронзою,
рештками нюху намагається вистежити свого господаря
Никифора

Від усіх утікає,
кожного боїться.

Хоча є псом, як їй призначено природою,
знає, що за фальшивою,
вдавано дружньою посмішкою
кожен приховує, що за пазухою тримає
палицю, щоб ударити її.

Від псів, своїх побратимів,
будь-якої породи,
старається триматися, радше, на відстані.

Коли всі вже перестануть ходити,
кожен у своєму керунку й своїм боком вулиці,
вона сяде під Старим павільйоном мінеральних вод,
на примітивному пам'ятнику,

просити милостиню в перехожих.

Про Никифорову печатку

Все, що намалює, куплять,
за дріб'язок, звичайно,

на кожному малюнку сам майстер Матейко
поставить чорнильний відбиток своєї мертвої долоні.

Без цієї печатки художник Никифор нічого не значить.

Так вирішено офіційно.

Спроба повторного хрещення Никифора

І був Никифор
і не мав імені,
навіть прізвища від батька.

І прийшов до нього з урядової служби Іван Хреститель
з маленьким відерцем свяченої води з Тибру,
І хор заспівав

*niech będzie pochwalony Jan Krynicki na wieki*⁸

але Никифор уперся
й не захотів знімати з голови
владичої митри.

⁸ слава Іванові Криницькому навіки

Небо

Сидів на маленькому мурі
й малював небо,

блакитне, з хмарками,
й завдяки цьому в Криниці була гарна погода,
хоча йому байдуже до погоди.

Малював небо не для погоди,
а для Бога,
щоб не був, як він, Никифор, бездомним,

малював блакитне,
коли бажав, щоб подобалося Богові,

червоне, коли було холодно надворі
й хотів напалити Богові в печі,

темно-синє, коли Бог, втомившись,
уже мріяв про вечір.

Хмарки поздовжні, білі, рожеві
й інших кольорів,
малював для ангелів,

насправді вони зовсім не були хмарами,
а звичайними лавками,

адже ангели в небі мусять на чомусь сидіти.

Малював також небо з диму,
який перетворювався на брудні хмари,
коли Бог ходив у заболочених черевиках,
а ангели за ним не прибирали.

Нерідко згадував їм це,
коли, малюючи небо, промовляв слово Великдень,
що означало, що настав час великого прибирання.

Він один знав найліпше,
що потрібен Богові в Криниці
як Його художник, що малює небо.
Бо відтоді, як Його вигнали з лемківських церков,
був бездомним,
а тому потребував

Никифора,

художника, який малював небо.

Дим з комина

Комин на даху
розмовляє з небом
густими клубами
Никифорових слів.
У них безліч іскор,
сажі
й чаду.
Однак те, чи долинуть
просто до неба,
залежить від
того, чи хмарні
ворота будуть відчинені?
Хоча на малюнку
добре видно,
що вони вже розсохлися й стоять
глиною червоною й вапном
помальовані, як звичай
лемківський велить, та
все ж важко
зорієнтуватися,
чи вони відчинені, чи
замкнуті.
Бо одне крило
на небі,
а друге
сховане за видноколом.

Вітер над дахом теж
матиме що
сказати про те,
в якому напрямку летить дим,
хоча це найменше
залежатиме від
нього самого, а більше від
Никифора, якому належать
ці густі клуби
димних слів.
Тільки комин не його.

Никифор серед художників

Усі художники тої епохи перевищували його.

Кожен походив з ліпшої родини, кожен
розвиненішим був, мудрішим
і освіченішим,
знав малярські таємниці й хитрощі, кожен
міг купити собі кращі кольорові олівці й фарби, кожен на
полотно
й папір мав більше грошей,

а він серед них був найгіршим,
найменш розвинутим,
найменш освіченим,
найбіднішим,
найменшим і
найбільшим.

...Той возвеличиться, кого я возвеличу...

Де є Никифорові малюнки?

Вони всюди, в музеях, прекрасних, як
залізничні станції,
а найчастіше – серед церковного пилу,
за іконостасом,
у криницьких віллах,
на горищах,
за коминами розкішних будинків,
на полях, де росте збіжжя й картопля,
у лісах зелених, далеких.

Вони просто всюди, як личинки метеликів,
сховані в коконах із лляних ниток,
висмикнутих зі згрібно⁹,
лемківської сорочки з фарбованими
вишивками на обшивці навколо шиї і
на рукавах.

Адже відомо, що лемки китайського
шовку не носили.

Достатньо тільки трохи світла очей і
теплих думок,
щоб із летаргічного сну ожили.

І не обов'язково, щоб була весна.
Може бути навіть осінь чи зима.

Адже і в найбільші морози
вилітають з них метелики,
пречудові й барвисті.

⁹ Див прим. 6.

*Крипа*¹⁰

Нашлю потоп на Лемківщину,
сказав Бог Никифорові на пішохідній алеї в Криниці,
дав йому милостиню – кілька небесних монет
і доповів:

потонуть церкви,
потонуть хижі,
потонуть пісні і слова.

Збудуй з олівців, звичайних і кольорових, крипу,
посади на неї своїх українських святих
і візьми зі собою кожної акварелі по парі.

І послухав Бога Никифор

і плавав водами туди-сюди

і настав день
і випустив він із долоні чорну акварель
і не повернулася

і то був знак, що знайшла їжу,
що вмерла Лемківщина

¹⁰ Крипа – лемківська назва човна; польською мовою означає барка, баржа чи будь-яке плоскодонне річкове судно.

і прийшов день другий
і випустив із долоні зелену акварель
і вона повернулася з бур'яном у дзьобі

і був це знак, що земля ожила

і відчинив двері
і випустив на волю всі акварелі
і розметав стіни крипи,

знайшов на смітнику клапті паперу

й почав відтворювати Лемківщину.

Війна богів

Стали до бою в гарячому попелі. Обидва в латах і шоломах сталевих. Він – візантійський, стрункий, чудовий, у конопляному плащі і з золотим соколом на грудях.

Його противником був римський бог, з орлом без крові, білим, наче сніг, сліпим підступно на одне око, плечі якого кривав шовковий плащ, кривавий.

Спочатку кололи один одного гострими списами, та древка виявилися заслабкими, сталь лат – затвердою, а плечі – засильними, вже під час першого удару обидва зламалися,

в одного – на сучку, в іншого – навпіл. Одразу правицями, не зволікаючи, по мечі сягнули, й посипалися безладні удари, і почав здобувати перевагу бог візантійський, якому допомагали церковні святі,

та він недооцінив латинських процесій, які підтримували латинського бога. За хвилю сокіл на його грудях відкрив дзьоба, розпростер крила й зник у небесних просторах, хоча й не боявся

одноокого білого орла, відлетів, бо наближався час нести яйця, а його бог уже лежав на землі, без зброї й лат, був голим серед святих,

як колись у Термопілах Леонідас серед своїх лицарів, і в
прегарних формах не було більше його прекрасної душі.

Тим часом
римський бог, сп'янівши від перемоги,

немов збожеволів: одразу перетворився на вандала й почав
у пені вирізати
церкви, придорожніх капличок не щадив також. Черевиками
топтав
візантійські цвинтарі, перекидав хрести й навколо сіяв жах,

де лише ступала його римська нога, йшли за ним латинські
процесії. Проти нього вийшов лише він один, одягнений у чугу
каліка Никифор з волосяним пензлем на дерев'яному
держаку,

але гострим і твердим, як дамаська сталь, а за пазухою мав ще
олівці – простий і кольорові, щитом йому служила маленька
дерев'яна валізка, а замість шолома був
пом'ятий капелюх,
хтось міг би сказати, що то був Дон Кіхот, але то була б
неправда, бо то
був він, власною персоною, – владика Никифор – той,
який переміг
римського бога.

Усі бачили, як озброєний стояв на веселці, а римський бог –
на асфальті,
просто на вулиці, й усі почули його переможний крик:
“Великдень!”, коли
падав на землю римський бог.

Запізно, однак, здобув перемогу, й мізерна здобич йому
дісталася: трохи зруйнованих
церков у пам'яті й припорошена єпископська митра, але від
тієї хвили, коли
безславно поліг римський бог, уже ніхто

більше не підійме руки на церкви, не зустріне вже жодної
на своїй
дорозі, бо всі їх замкнув у своїй дерев'яній валізці Никифор,
де вони
мають доволі недоїдених сухих булок,

до столу мають із чим сісти: дими з коминів і дерева
жовто-зелені, й
місток, що впаде ось-ось, з-над потоку, і будинки великі
муровані, й усі станції залізничні, і барвисті поля на пагорбах,
засіяні,

і він посередині – владика Никифор – у митрі на голові,
та перш ніж візьме
булку в руку, запитає, як завжди, згідно зі звичаєм,
де ж лемки? Чому
не прийшли?

Олівець на дорозі

Кілька сумних пагорбів,
намальованих олівцем,
з церквою посередині
й деревами без листя

і дорога крута,
що веде до моста

і кожен скаже,
що то міст через Віслу,
який за мить упаде,

і ніхто вже тою дорогою не повернеться назад,
ніхто вбхід Віслу не перейде,
кажуть лемки.

Було море Червоне
й більше не буде чудес.

На Віслі ніхто,
навіть Мойсей,
палиці не має

і церква залишиться сама
з порожніми горами,

кількома безлистими деревами

і з ними

– ще,

як останній на дорозі

– Никифорів олівець

вічний мандрівник,
у заболочених черевиках,
капельюху на голові
й з дерев'яною валізкою,
повною вовків, що завивають
під кожною капличкою,
вже не відомо чиєю.

І йде тою дорогою
перед мостом
і за мостом

і нині
і вчора.

Церкви, намальовані олівцем

Давні часи з лемками залишилися в нього лише на клаптах старого паперу, схожого на брудний сніг, які в дерев'яній валізці носив Криницею.

Час, замкнутий у валізці, а не в годиннику чи хоча б у календарі на стіні, – це щось нове. Так само й пам'ять про ті часи, носив не в голові, як це зазвичай роблять люди, а в олівці, що його теж у валізці сховав, і це було цілком розумно, особливо взимку, коли Никифор мусив сидіти вдома. Тоді олівець виходив з валізки в овечому кожусі й чоботях чорних, з халявами.

Самотньо ходив дорогами, поринувши в спогади, й шукав церкви, з подібними на дерева зимові, безлисті, банями, коли хижі лемківські, вкриті снігом, стали одного кольору з полями.

Лемки в ту пору біля печей, напевне, сиділи, тому нікого не видно надворі. Хоча для олівця це нічого не означає.

Бо й так усі знають, що там, де церква, повинні бути й лемки.

Треба терпеливо почекати до весни, і тоді все з'явиться.
Чому малював церкви взимку, відповідь проста, щоб навесні
були готові.

Час, що зупинився

Час минає. Не вертає. Лише на Никифорових
малюнках він постійно той самий, вчорашній, сьогоднішній і
завтрашній.

Не треба його тягнути волами назад. Сам
біжить у зворотному керунку, коли його кличе пам'ять,
всупереч ярму й колесам,
сам зупиняється на місці, коли йому дають сіна оберемок,
й сам іде вперед, хоча ніхто його не поганяє.

Забава в історію

За пузатою загорожею із заіржавілої розтягнутої сітки,
при дорозі
з Криниці до Поворозника, вівчарка на ланцюгу стереже
кінський череп.
Якщо це той самий, про який я думаю, то варто з вівчаркою
поборотися за нього.
З дитинства люблю старі пам'ятки, з древніх, прадавніх часів.
Адже це може бути череп улюбленого коня київського князя
Олега, на який князь мав піти подивитися в степ і від котрого
повинен був загинути, як
йому раніше напропорочили. І сів князь на коня живого й став
у степу над головою мертвого й задумався тяжко. А з голови,
з білих
очних ям, споглядала на нього отруйна змія. І так загинув
князь
Олег від коня свого, як йому й судилося. Однак у цьому,
криницькому,
випадку, то, мабуть, була вже інша голова, хоча історія
Київської
Русі любить повторюватися на Лемківщині. Я уважніше
придивився до неї й не побачив на ній Несторового підпису.
Змії теж не було видно.
Тож вона більше була схожою на голову коня, про якого
знаємо, що під час
акції "Вісла" замертво впав в упряжі, коли дерев'яним возом
віз на захід

Никифора. І здійснилася ворожба старої Параски
з Поворозника, що завдяки
мертвому коневі Никифор повернеться до Криниці.

Я пішов далі, а
вівчарка залишилася віч-на-віч з тією кінською головою.

Хай побавиться трохи
історією – подумав я. На мене вже чекала інша робота, іншою
вже була мета моєї дороги.

Пам'ятники Никифорові в Криниці й у Львові

Їх було два,

обидва з гіпсу й глини
та ще й одночасно постали,
поза його,
отого єдиного,
часом у Криниці.

Якщо два,
значить – на один забагато.
Боротьба за існування,
тобто за місце,
а точніше, за землю,
сонце й воду,
і повітря,
згідно з законом природи,
невпинно триває в криницькому біоценозі.

Виграти мусить лише один,
а другий шукатиме обіцяної землі.
Отож той другий, більше лемківський,
або український,
пішов до Львова,
з малюнком у руці збирати людські очі
під Домініканським костелом,

а перший, уже наполовину спольщений,
залишився в Криниці,
на місці своєму
і осідлав коня бронзової масті,
але невідомої породи,
може, навіть зовсім безпородного
і, як святий Юрій на іконі,
з довгим пензлем у руці,
схожим на спис,
убиває гавку, наче змія.

Східний експрес “Криниця-Явожно”¹¹

Стоїть на колії, велична як палац. Не важко вгадати, що це – залізнична станція в Криниці. Щохвилини готова вирушити у світи далекі, невідомі, тільки-но прийде з валізкою Никифор.

У віконечку чекає гарно прибрана касирка, нервово малюючи останнє око. Адже відомо, що Никифор – славний парубок і багатий. Ану ж у далеку мандрівку її забере.

А котра жінка не мріє про далекі романтичні подорожі. Та даремно вона тішить себе надією, бо не знає, що Никифорів потяг – це зовсім не Східний експрес з Парижа до Константинополя.

Той мчав долиною Родану, коли пасажирки поглядали на годинника, чи видно вже Ейфелеву вежу. А з Никифорового потяга, що повільно їде вздовж Вісли, здалека видно було лише сторожові вежі Явожна.

Але звідки касирка мала знати, що Явожно – це не Париж, а Криниця – не Константинополь.

¹¹ Явожно – місто в Сілезії (на півдні Польщі), де під час Другої світової війни була філія освенцимського концентраційного табору, а після війни – Центральний табір праці (концентраційний табір) для українців.

Пошуки Дитятка

I.

Коли Святвечірньої ночі, шостого січня, на двадцятому році після акції “Вісла”, за юліанським календарем, Віфлеємська зірка над Явориною¹² вже в грудні згасла. До церкви в Криниці¹³ прийшли троє царів, у джерела Божого про Дитятко запитати, в якій стаєнці народилося?

Один, з кадилом, прийшов з Поврозника¹⁴, другий, із золотом, – просто із Злоцького¹⁵, а третій, з миром, – з далекого Угриня¹⁶. В церкві жодного лемка не було. Всі спати пішли, коли сонце зайшло. Перед Богородицею, самотній, як палець, стояв тільки він, з митрою на голові, Владика Никифор, і двома пальцями царів благословив.

¹² Яворина – найвища гора на Лемківщині.

¹³ Криниця – курортне містечко в Бескидах.

¹⁴ Поврозник – лемківське село, в якому народився всесвітньо відомий художник-примітивіст Никифор (Єпіфаній Дровняк).

¹⁵ Злоцьке – село на Лемківщині.

¹⁶ Угрин – село на Лемківщині.

II.

Тим часом Дитятко в яслах підросло, зі стаєнки вийшло
в жебрачому одязі й попрямувало на пішохідну алею: коло
павільйону мінеральних вод курортників убогих милостині
навчати. У стаєнці біля ясел кінь з коровою залишилися,
корова вагітна семимісячним телям,
уже сухостійна, а кінь такий худий, що скидався на осла.

Цілком нелегально, бо Святе Письмо про них не згадує,
були там ще
коза з козенятком і кролик дикий, приблууда, який у норі
глибоко сховався,
бо думав собі, що троє царів по нього прийшли.

Никифорів Святвечір

Гриз черству булку, яку Дитя в яслах не доїло. Але звичаю
дотримався.
На кам'яному столі, справжньому, точно такому,
як у Віфлеємі, дванадцять
кругленьких акварелей розіклав і чекав на зірку
з лемківського неба –
коли прийде до нього на вечерю.

Погода в Криниці

Ніч голосна. Громи не шанують тиші. Блискавкам байдуже до природних прав темряви. Сонце спить у чорній космічній дірі. Чути, як воно ритмічно хропить. Вітер ламає гілля, яким палять бідна Євдокія, мати Никифора. Югаси¹⁷ кричать на полонинах, вівці зі страху намагаються втекти з кошари. Дощівка без вогню закипає в пластмасовій пляшці. Вранці місяць у підштанках сидів заспаний на небесній мураві й стиха насміхався зі вчорашнього прогнозу погоди. У святого Петра з голови впав німб і котиться небом униз серед хмар.

Роси розгубилися. Не знають, що їм робити, дати з'їсти себе вівцям, разом з травами, чи на мокрих крилах втекти в небесні простори. Ксьондз у Поврознику¹⁸, в церковному костелі, спиною повертається до руських святих, що голодні сидять на іконостасі, а сам об'їдається, в білій сорочці, хлібом прісним із вином, на звичайному столі. Крізь відчинене вікно залетіла муха до суду й кпить собі із серйозності правосуддя. Пані суддя замість того, щоб читати вирок, грізно махає ним у повітрі, без жодного судового процесу, без доказів хоче власноручно виконати смертний вирок у публічному місці.

Муха, дуже здивована тим, що все так обернулося, бере ноги за пояс і втікає крізь вікно туди, де дідько каже добраніч,

¹⁷ Югас (зах.) – молодший вівчар, помічник баци – старшого вівчаря, під час випасу овець у Карпатах.

¹⁸ Див. прим. 13.

а кажуть, що муха – нерозумна істота. На зупинці в Долішній Криниці іржа на металевих стовпчиках нищить зусилля металургів світу. Автобус не приїжджає. Дві стихії, яким набридло чекати, забавляються найтемнішою рисою людської натури. Польський патріот тримає на шнурку Батьківщину на продаж і євреїв проклинає, теж через те, що йому нудно. Святий Володимир, рівноапостольний, просто з Таврії, з Херсонеса, забіг на хвилинку. Хотів би якогось лемка охрестити, але охочого знайти не може.

А крім того, як незабаром дізнається від польського пароха, не отримає на це церковного дозволу. Тож повернувся туди, звідки прийшов, з порожніми руками. Аж тут – новина, наче грім з ясного неба. Князь Ігор з дружиною, тисячами воїнів, у латах, зі списами й луками на плечах, над Доном розвернув своє військо, без нагляду залишив половців у степах і рушив до Попраду¹⁹. Перш ніж приїхав автобус, вже запахло в повітрі кадилом. Боян у струни вдарив. Сокіл лебедя в польоті доганяє. Ріка Каяла плакати починає. Мури Путивля сльозами спливають. І все через те, що я телефоном, мобільним, розмовляв по-українськи.

На Ринку, за Слотвинами²⁰, сліди військових черевиків, вояків УПА, цілком розмокли. Як дійдуть тепер до Баварії? Загублена історія блукає лісами й ніяк не може вийти з нетрів. Черешні цвітуть, легенький вітер віє. У небі з ангелів деруть пір'я. По обіді розпогодилося. Никифор недоїдену булку знайшов на пішохідній алеї і годує нею горобців, славитимуть його довіку. А земні інопланетяни металеві пальцями пересувають хмари на небі, віялом китайським проганяють бурі, сонцєві змінюють циркулем орбіту, телефонують на радіо й телебачення, пові-

¹⁹ Попрад – ріка на Лемківщині.

²⁰ Слотвини – лемківське село.

домляють цифрові координати й віртуальні малюють мапи завтрашньої погоди в Криниці, але вже не для мене, мене цей прогноз уже не стосується, я сьогодні повертаюся до Кракова. Зробити це порадив мені місяць, з яким, окрім мене, ніхто не консультується.

Останній вечір Никифора

I.

День згас зашвидко,
залишивши по собі хаос,

сутінки згусли в горщику на столі,
лампочка, що хвилю тому була весела,
з жовтими іскорками лукавства в очах,
заснула на гойдалці, опустивши голову

і спала, як убита, під стелею неба,

тільки павук на довгому годинниковому маятнику
далі колисався вліво й управо,
відраховуючи останні хвилини мухи,

яка ще вдень
заплуталася в його павутині.

II.

Лікарняну прохідну у Фолюші минула духом,
в білій хустці на голові,
Євдокія,

Никифорова мати,

і злилася з тінню за дверима.

Біля його ліжка залишився лише

він один –

лемківський ангел,

в буковому кожусі,
з високою драбиною на плечах,

III.

Церква в Кам'янні коло Криниці,
яка ще за дня,

на Никифоровому малюнку,

проскуру на подвір'ї дзьобала,
ввечері сховала баню під крило

й заснула на грядці у теплого попелі,

поруч цегла для костелу

пристрасно
співала їй хором:
“Люлі, люлі, люлі”.

IV.

Стихла вже панахида,
яку відспівав отець Микола Денько з Кракова,
нелегальний греко-католицький священик,

і журився Павло Стефанівський з Білянки,
чи Никифор добре орієнтуватиметься
на небесних дорогах,
бо хрести на горах лісом заросли,

а він ішов, немов знав дорогу,

вже не мав зі собою своєї валізки,
ніс лише кілька краплин свяченої води
і черствий шматок разового жалю,

V.

а в Криниці все було, як завжди,
акварелі після танців на алеї,
веселі поверталися додому
і з кольоровим хихотіння розповідали одна одній,
як на них дивилися кавалери,

тільки відваги
жоден не мав у кишені.

У печі в старій Параски в лемківській хижі,
при дорозі до Поворозника,
догорали кольорові олівці,
але картопля вже кипіла.

Petro Skrijka

NIKIFOR
i tańczące akwarelki

Wielki pan Nikifor

Chodził krynickim deptakiem

z walizką drewnianą

pełną pieniędzy.

Był elegancki
w białej koszuli
z muszką na szyi
i mitrze złocistej na głowie,

i pokazywał palcem niebo

i nikt nie wiedział,
co to znaczy?

I było cicho,
i ludzie szemrali,
to idzie nasz pan

– kyr²¹ Nykyfor,

władyka krynicki.

I wszyscy składali mu hołdy,

²¹ Kyr – gr. pan; myłostynia – łemk. jałmużna; władyka – ukr. biskup.

Wielki pan Nikifor

Chodził krynickim deptakiem

z walizką drewnianą

pełną pieniędzy.

Był elegancki
w białej koszuli
z muszką na szyi
i mitrze złocistej na głowie,

i pokazywał palcem niebo

i nikt nie wiedział,
co to znaczy?

I było cicho,
i ludzie szemrali,
to idzie nasz pan

– *kyr*²¹ *Nykyfor*,

władyka krynicki.

I wszyscy składali mu hołdy,

²¹ Kyr – gr. pan; myłostynia – łemk. jałmużna; władyka – ukr. biskup.

tacy jak byli,
nieporadni,
brzydcy,
w łachmanach
i biedni,

a on wyjmował z walizki grosze
i dawał wszystkim myłostynę
i pięknie mu za to dziękowali.

Dyrygent kolorów

W kącie już stoją strojne akwarelki,
panny szykowne i piękne,
jak malowane laleczki.

Kawalerowie zwyczajni,
każdy wąsaty, w butach wysokich,
odziany w łemkowską czuchę wełnianą,

ale do tańców nikt się nie śpieszy,

wszyscy czekają na Nikifora,

a on jeszcze milczy,

wciąż się ociąga,

dopiero po chwili otwiera kuferek

i już się zaczyna,
robi się przeciąg,

po izbie fruwią kolorowe nuty,
wiatr chwieje orkiestrą,
jak sosną w lesie,
dokoła spadają konary,

gędlę już skrzypce
dostały po strunach,
odezwał się bęben,
trąbka zawyla z bólu,

harmonia swawolnie na strzępy drze starą historię.

Teraz dopiero kolej na niego,

na Nikifora,
najsławniejszego na Łemkowynie dyrygenta kolorów.

Podnosi spokojnie swój palec w górę
i daje znak orkiestrze,
że musi zagrać najskoczniej.

Akwarelki już tańczą,
kierpce się poca,
zostawiają ślady na białej podłodze,

rozkręciły w kółka wyszywane sukienki,
za ręce wodzą kawalerów za sobą,

każdy przygląda wąż dłonią
i tupie butami, ile potrafi.

Tylko on jeden,
gazda zabawy,

Nikifor,

nie tańczy,
lecz dyryguje orkiestrą.

Uwięzione nuty

Każdy, kto spotkał Nikifora,
słyszał muzykę w jego walizce,
z którą chodził po Krynicy.

Tylko orkiestra pod ścianą Starej Pijalni
nigdy nie grała
i nie tylko dlatego,
że ją wysiedlili
ani nawet dlatego,
że była głuchoniema,
lecz temu,
że nut nie miała,

pewnie ktoś wywiózł je na zachód,

albo on

– Nikifor

– zamknął wszystkie łemkowskie nuty w swojej walizce

razem z obrazkami.

Smutna modlitwa

Cały świat się cieszy,
wszyscy się weselą,

Łemków wysiedlili,
wolne są chłazy i pola,

w Karpatach UPA już nie ma,
wyniosła się w Alpy,
pije z Banderą piwo w Bawarii.

Nie będzie Ukrainy w Krynicy,
ani w Powroźniku,
nawet na Uhryniu
i nigdzie na Łemkowynie,

stąd radość wielka,

można spokojnie chodzić do lasu,
zbierać jagody i grzyby,
klusować na zwierzynę płową
i znosić chrust na opał.

W cerkwi ksiądz, polski „misjonarz”
odprawia po łacinie liturgię dziękczynną,
wszyscy wesoło się modlą, śpiewają,

tylko on jeden,

najświętszy Nikifor,

stoi smutny w kącie pod chórem,
bo podczas akcji „Wisła”
ktoś ukradł mu *duhę*, czyli *weselkę*,
albo inaczej tęczę łemkowską
z jego własnego modlitewnika,

tego, co sam narysował.

Fotografia Nikifora przy stole

Siedzi na krześle,
wpatrzony w pamięć.

Okularów jeszcze nie zdążył nałożyć,
leżą tuż obok i bawią się sznurkiem
w spętłone drogi łemkowskie.

radio pod ścianą jak pień stoi głuche,
po prostu nie ma gadania.

Ciszę zakłóca budzik na półce,
jakby znudzony,
stuka palcami we własne czoło.

Coś zaraz się zacznie,

do izby wpadają gwarnie cerkwie,
za nimi domy, wielkie, okazałe,
każdy z dymiącą fajką w ustach,

jako ostatnie wjeżdżają na torach
przepiękne stacje kolejowe,

ale to jeszcze nie wszystko,

muszą przyjść także z ikon święci,
na czele z łemkowskim władzą,

gdy wszyscy zasiądą na swoich ławach,

dopiero on,

Nikifor,

artysta malarz,

weźmie do ręki pędzel,

do ust go przyłoży,

sprawdzi, czy miękki

i w ruch wprawi kolory

drzew, pól, kształtów

i rzeczy.

Zaduma

Na stole stoi stary budzik,
jeszcze na chodzie, tyka
i dzwoni. Jest też radio,
które milczy.

A na krześle siedzi on,
Nikifor
zadumany nad kawałkiem białego papieru,

obok leżą kredki, ołówki i szkolne akwarele w krążkach.

Jest też sucha bułka niedojedzona.

Ściany są puste, gołe,
obrazków na nich już nie ma.

Niedaleko od jego pokoju,
na drugim końcu świata,
jest izba z łóżkiem
i piec z garnkami,
wiadro z wodą,
są kobiety w zapaskach
i lampa naftowa wisząca pod powałą.
Chociaż tej izby
i tego wszystkiego,
co w niej jest,

akurat nie widać,
to jednak istnieje.

A Nikifor wciąż nie maluje,
myśli,
nic mu najwyraźniej do głowy nie
przychodzi.
Pewnie kolejny już raz
ten sam temat, z tą izbą,
namaluje.
Dobre i to, gdy lepszych
pomysłów nie ma.

Czym są obrazki Nikifora?

Dla miłośników malarstwa są po prostu obrazkami. Dla mnie, jako przyrodnika, są fotospektrią słonecznego światła, a dokładniej, frakcjami siedmiu kolorów, w geometrycznych formach, które wydostały się tęczę z jego okularów, przywiązanych do oczu zwykłym sznurkiem.

W których, jak w lustrze, odbijało się oblicze fotosyntezy. Miał wszystkie potrzebne do tego składniki na swoim murku w Krynicy: promienie słoneczne, wodę w garnuszku i powietrze z dwutlenkiem węgla, wylatującym z krynickich kominów, miał też swoje myśli, w kształcie zielonych liści, pełnych chlorofilu, był też sam, jako łodyga, z pokarmowymi kanałami i były jego łemkowskie korzenie, w których nocą, gdy fotosynteza ustawała, gromadziły się jejienne produkty, odżywcze – dla oczu – barwne węglowodany.

Wszystko na świecie, także malarstwo, jest przyrodą, z tą jedynie różnicą, że przyrodzie nikt nie stawia z brązu pomników i tylko tym różni się malarz od drzewa.

Koncert na deptaku w Krynicy

Mówią, że był głuchoniemy, że słabo słyszał, z trudem mówił, a jednak, siedząc na murku w Krynicy, z kolorową orkiestrą w kuferku drewnianym, pieśń swoją, malarską, najpiękniej wyśpiewał. Przygrywali mu do śpiewu Łemkowie z pól barwnych, wyżynnych, obsianych zbożami. Jak to się działo, że pola, które metalu żadnego w sobie nie mają, tyloma dźwiękami, na jego obrazkach, strunami zagrały? Banie cerkiewne z daleka i z bliska, nadęte pieśniami zakurzonych chórów, trąbiły na trąbkach, ile sił miały. Drzewa jesienne, pozołkłe od chłodów, idące chodnikiem liście sprzedawać na jarmarku w Tyliczu, stawały w miejscu, słysząc taneczną muzykę i tańczyły tak skocznie, że ledwie połowę tchu zielonego w powietrzu łapały. Ze ścian z oknami krynickich willi, aniołowie szachownicę sobie zrobili i grały w warcaby okrągłymi farbkami i każdy wygrywał swój kolor. Na dachy z kredkowej dachówki Piotr święty grające sieci na ryby zarzucił. A mówią, że ryby muzyki nie słyszą. Piotr święty wie najlepiej, na jaką melodię dają się łapać, kiedy po dachach w Krynicy ławice płyną, odpowiedział mu to Nikifor. Dym głuchy z kominów, bez szkoły muzycznej, bębni palcami, po bębnie nieba, jak tylko potrafi najgłośniej. I wszystkich Nikifor, głuchy i niemy, jak o tym wiedzą, na deptaku w Krynicy, ze swoją orkiestrą już dawno prześpiewał. Tylko skowronki i słowiki, na Łemkowynie, piękniej od niego śpiewały, ale już dawno, gdy jeszcze słuch miały, gdy jeszcze głos miały, gdy jeszcze nie były jak teraz głuchonieme.

Nikiforowy tryptyk

I.

Zdjął kapelusz przed progiem, gdy
wchodził do cerkwi
z drewnianym kuferkiem.

Przyszedł jako malarz Nikifor,

II.

posłuchać nauk *władyki Nykyfora*,

stojącego, jak zawsze,
z laską pasterską
i w mitrze na głowie,
przed ikonostasem,
ale się spóźnił.
Władyka tym razem
już nie nauczał.
Odjechał
do nieba zgrzebną kareta,
wyszywaną w kwiaty,
którą w zaprzęgu,
w złotych chomątach,
ciągnęli święci na
ikonach.

III.

Powoził nimi,
z kamiennego siedzenia,

ikonopiszec Nykyfor.

Stacja kolejowa w Krynicy

Pociąg z Łemkami
odjechał
i zabrał z sobą tory.

Tylko stacja
na obrazku Nikifora
w Krynicy została

i drzewa przy drodze,
z dwoma porami roku
w koronach,
zieloną wiosną
i żółtą jesienią

i pola na wzgórzach kolorowe
i las zielony,
patrzący z horyzontu nieba
zza siatki drucianej bożego
ogrodzenia.

Nikiforowa „hawka” w drodze na pomnik

W Krynicy, jak zawsze,
ruch wielki.
Można wiele zobaczyć,
nawet to, czego nie widać.
Wystarczy mieć własne oczy.

Koń zgubił podkowę,
komuś na szczęście.
Niemiała to gratka, znaleźć coś takiego,
po prostu na ulicy.
Nic odrębnego się jednak nie dzieje.

Wszystko ma związki przyczynowo-historyczne.
W obu kierunkach trwa wędrówka ludów.
Na wzgórzach wciąż stoją strachy na wróble.
Pilnują Łemkom plonów w podartych czuchach,
a plony już dawno – burzany zjadły.

Mały dzwon z wieży nowego kościoła
bije głośniej od wielkiego błahowista
na cerkiewnej dzwonnicy.

Przystanki złotymi słowami
– o nikczemnikach gwarnie rozprawiają.

Chuda hawka, na brązowo posiwiiała,

resztkami węchu próbuje wytropić Nikifora.
Od wszystkich ucieka,
każdego się boi.

Chociaż jest psem, z wyboru natury,
zna ludzkie myśli i zamiary.

Wie, nadto dobrze, że za fałszywym
uśmiechem przyjaźni
każdy ma na nią kij w zanadrzu.

Także od psów, pobratymców,
byle jakiej rasy,
stara się trzymać raczej z daleka.
Gdy wszyscy już przejdą,
w swoich kierunkach po swoich chodnikach,
ona, nielegalnie,
zasiądzie pod Starą Pijalnią,
na kiczowatym pomniku,

o myłostynię prosić przechodniów.

O pieczęci Nikifora

Ile namaluje, wszystko kupią,
za grosze oczywiście,

każdy obrazek opieczętuje sam mistrz Matejko
swoją atramentową pięścią trupią.

Bez tej pieczęci malarz Nikifor nie będzie ważny.

Tak postanowiono urzędowo.

Próba powtórnego ochrzczenia Nikifora

I był Nikifor
i nie miał imienia,
nawet nazwiska po ojcu.

I przyszedł do niego z urzędu Jan Chrzciel
z małym cebrzykiem wody święconej z Tybru
I chór zaśpiewał

niech będzie pochwalony Jan Krynicki na wieki,

ale Nikifor się uparł
i nie chciał zdjąć z głowy
mitry władzyki.

Niebo

Siedział na murku
i niebo malował,

niebieskie, z chmurkami
i dzięki temu była w Krynicy piękna pogoda,
choć jemu na pogodzie wcale nie zależało.

Malował niebo nie dla pogody,
tylko dla Boga,
żeby nie był, jak on, Nikifor, bezdomny,

malował niebieskie,
gdy chciał żeby się Bogu podobało,

czerwone, gdy było chłodno na dworze
i chciał Bogu w piecu napalić,

granatowe, gdy Bóg był zmęczony
i marzył już o wieczorze.

Chmurki podłużne, białe, różowe
i w innych kolorach,
malował dla aniołów,

w rzeczywistości wcale nie były chmurami,
lecz zwyczajnymi ławkami,
przecież anioły muszą mieć w niebie gdzie siedzieć.

Malował też niebo z dymu,
który stawał się brudnymi chmurami,
gdy Bóg w obłoconych butach chodził,
a aniołowie po nim nie sprząkali.

Nieraz im to przypominał,
gdy przy malowaniu nieba wypowiadał słowo Wełykdeń,
co oznaczało, że czas na porządku.

On jeden wiedział najlepiej,
że Bóg go potrzebuje w Krynicy
jako swojego malarza nieba.
Bo od czasu, gdy Go wygnano z łemkowskich cerkwi
był bezdomny,
dlatego potrzebny był Mu

Nikifor,

malarz nieba.

Dym z komina

Komin na dachu
rozmawia z niebem
kłębiastymi
słowami Nikifora.
Pełno w nich iskier,
sadzy
i czadu.
Lecz to, czy dotrą
prosto do nieba,
zależy od
tego, czy chmurne
wrota będą otwarte?
Chociaż na obrazku
dobrze je widać,
są rozeschnięte, glinką
czerwoną i wapnem
pomalowane, jak zwyczaj
łemkowski każe, to
jednak trudno się
zorientować,
czy są otwarte? Czy
zamknięte?
Bo jedno skrzydło
jest na niebie,
a drugie
schowane za horyzontem.

Wiatr nad dachem, też
będzie miał coś do
powiedzenia, w sprawie
kierunku dymu,
a najmniej
będzie to zależeć od
niego samego, od
Nikifora, którego są
te dymne słowa,
kłębiaste.
Tylko komin nie jest jego.

Nikifor wśród malarzy

Wszyscy malarze w jego epoce nad nim
górowali.

Każdy był lepiej urodzony, każdy
rozwinięty, każdy mądrzejszy, wykształcony,
znający malarskie tajemnice i sztuczki, każdego
na lepsze stać było kredki i farby, każdy na płótno
i papier miał więcej pieniędzy,

a on był wśród nich najgorszy,
najmniej rozwinięty,
najmniej wykształcony,
najbiedniejszy,
najmniejszy

i największy.

(...) *Ten będzie wywyższony,
kogo ja wywyższę(...)*

Gdzie są obrazki Nikifora?

Są wszędzie, w muzeach, pięknych, jak stacje
kolejowe,
a najczęściej w kurzu cerkiewnym,
za ikonostasem,
w willach krynickich,
na strychach,
za kominami okazałych budowli,
na polach zbożowych i kartoflanych,
w lasach zielonych, dalekich.
Po prostu są wszędzie, jak larwy motyli,
schowane w kokonach nici lnianych,
wystrzępionych ze zgrzebnej,
łemkowskiej koszuli, z farbowanymi
wyszywkami na obszywce wokół szyi
i na rękawach.
Wiadomo przecież, że Łemkowie chińskich
jedwabów nie nosili.
Wystarczy tylko trochę światła oczu
i ciepłych myśli,
żeby z letargu ożyły.
I wcale nie musi być wiosna.
Może być nawet jesień lub zima.
Także w największe mrozy
wylatują z nich motyle,
piękne i barwne.

Krypa

Uczynię potop na Łemkowynie,
powiedział Bóg do Nikifora na krynickim deptaku,
dając mu jałmużnę niewielką – kilka niebiańskich groszy.

Potoną cerkwie,
potoną chyże,
potoną pieśni i słowa.

Zbuduj z ołówków i kredek krypę,
weź do niej swoich świętych ruskich
i wszystkich, po parze, akwarelek.

I posłuchał Boga Nikifor
i pływał po wodach tam
i z powrotem

i nadszedł dzień
i wypuścił z dłoni czarną akwarelkę
i nie wróciła

i był to znak, że znalazła jadlo,
że martwa była Łemkowyna

i nadszedł dzień następny
i wypuścił z dłoni zieloną akwarelkę
i ona wróciła z burzanem w dziobie

i był to znak, że ziemia odżyła

i otworzył drzwi Nikifor

i wypuścił na wolność wszystkie akwarelki

i zburzył ściany krypy,

znalazł w śmietniku skrawki papieru

i zaczął odtwarzać Łemkowynę.

Wojna bogów

Stanęli do boju w gorącym popiele. Obaj w pancerzach i hełmach stalowych. On, bizantyński, strojny, wspaniały w płaszczu konopnym i złotym sokołem na piersiach.

Przeciwnikiem jego był bóg rzymski, z orłem bez krwi, jak śnieg białym, ślepym podstępnie na jedno oko, a na ramionach miał płaszcz jedwabny, krwawy.

Najpierw się kłuli ostrymi dzidami, lecz drzewca okazały się słabe, stal pancerzy za twarda a ramiona za silne, przy pierwszym już starciu obie się złamały,

jednemu na sęku, drugiemu w połowie. Od razu po miecze czym prędzej sięgnęli i cięli się nimi na oślep, przewagę zdobywał bóg bizantyński, a pomagali mu święci cerkiewni,

lecz nie docenił łacińskich procesji, które wspierały boga rzymskiego. Po chwili sokół na jego piersiach wyostrzył dziób i skrzydła, odfrunął w przestworza, chociaż niestraszny

mu był jednooki orzeł biały, odfrunął, bo czas nośności jaj się zbliżał, a jego bóg na ziemi już leżał, odarty ze zbroi i pancerza, był nagi wśród świętych,

jak niegdyś w Termopilach Leonidas wśród swoich rycerzy, i w pięknych kształtach nie było już pięknej jego duszy.

Tymczasem bóg rzymski, upojony zwycięstwem, jakby oszalał,
przybrał od razu postać wandala i w pień wycinał cerkwie,
przydrożnym kapliczkom też nie darował.

Butami deptał bizantyńskie cmentarze, powalał krzyże i wokół
siał zgrozę, gdzie tylko postawił swą stopę rzymską, szły za nim
łacińskie procesje.

Naprzeciw mu wyszedł tylko on jeden, odziany w czuchę łożmny
Nikifor z pędzelkiem włosianym na ręczce drewnianej, lecz
ostrym i twardym jak stal damasceńska,

w zanadrzu miał jeszcze ołówek i kredkę, za tarczę mu służył
ręczny kuferek, a hełm zastępował zmiętą kapelusz; ktoś mógłby
powiedzieć, że był to Don Kichot,

ale nie było to prawdą, bo to był on, we własnej osobie

– *władyka Nykyfor*

– ten, który boga rzymskiego pokonał.

Wszyscy widzieli, jak zbrojny stał na tarczy, a bóg rzymski
na asfalcie, po
prostu na ulicy i każdy usłyszał jego okrzyk zwycięski
Wetykdeń, gdy
padał na ziemię bóg rzymski.

Za późno jednak odniósł zwycięstwo i marne wziął łupy, trochę
zburzonych

cerkwi w pamięci i zakurzoną mitrę biskupią, ale od tamtej
chwili, gdy
poległ w niesławie bóg rzymski, już nikt

nie podniesie swej pięści na cerkiew, nie spotka już żadnej
na drodze, bo
wszystkie zamknął w kuferku Nikifor, gdzie mają dostatnio
niedojedzonych
bułek suchych,

do stołu mają też przy czym zasiąść, dymy z kominów i drzewa
żółto-zielone
i mostek kaleki znad potoku i domy wielkie murowane
i wszystkie stacje
kolejowe i pola barwne na wzgórzach, zasiane

i on, pośrodku – *władyka Nykyfor* – w mitrze na głowie, lecz za nim
weźmie bułkę do ręki, zapyta jak zawsze, według zwyczaju, gdzie są
Łemkowie? Czemu nie przyszli?

Ołówek na drodze

Kilka smutnych pagórków
rysowanych ołówkiem
z cerkwią pośrodku,
drzewami bez liści

i drogą krętą,
wiodącą do mostu

i każdy powie,
że to most na Wiśle,
który się zaraz załamie

i nikt już tą drogą z powrotem nie wróci,
nikt brodem Wisły nie przejdzie,
powiedzą Łemkowie.

Było Morze Czerwone
i skończyły się brody.

Na Wisłę nikt,
nawet Mojżesz,
kija nie znajdzie

i cerkiew zostanie sama
z pustymi górami,

kilkoma drzewami bez liści

i z nim

– jeszcze,

jako ostatnim na drodze

– ołówkiem Nikifora

wiecznego tułacza,
w butach obłoconych,
kapeluszu na głowie
z drewnianym kuferkiem,
pełnym wyjących wilków
pod każdą kapliczką,
nie wiadomo już
czyją.

I idzie tą drogą
przed mostem
i za mostem

i dzisiaj
i wczoraj.

Cerkwie rysowane ołówkiem

Dawne czasy, z Łemkami, zostały mu tylko na skrawkach starego papieru, podobnych do brudnego śniegu, które w drewnianej walizce nosił po Krynicy.

Czas zamknięty w walizce, a nie w zegarze, ani nawet w kalendarzu na ścianie, to rzecz nowa. Także pamięć o tamtym czasie nosił nie w głowie, jak to zazwyczaj u ludzi bywa, tylko w ołówku,

także w kuferku schowanym i wcale nie było to głupie,
zwłaszcza zimą,
kiedy Nikifor musiał siedzieć w domu. Wtedy ołówek wychodził
z kuferka
w kożuchu baraním i butach czarnych, z cholewami.

Chodził samotnie po drogach, z pamięcią, i szukał cerkwi
– z podobnymi do drzew zimowych bez liści baniami,
gdy chyże łemkowskie
przykryte śniegiem, kolorem zrównały się z polami.

Łemkowie w tym czasie przy piecach na pewno siedzieli,
dlatego nikogo
nie widać na dworze. Mało to ważne dla ołówka. I tak wszyscy
wiedzą, że
tam, gdzie jest cerkiew, powinni być także Łemkowie.

Trzeba zaczekać cierpliwie do wiosny, wtedy się wszystko pokaże.
Dlaczego rysował cerkwie zimą, odpowiedź jest prosta, żeby były
gotowe
wiosną.

Zatrzymany czas

Czas mija. Nie wraca. Tylko na obrazkach
Nikifora ciągle ten sam, wczorajszy, dzisiejszy
I jutrzejszy.

Nie trzeba go wciągać wołami z powrotem. Sam
się cofa, gdy pamięć go woła, wbrew jarzmu i kołom,
sam w miejscu staje, gdy obrok mu dają
i sam idzie do przodu, chociaż nikt go nie poganiał.

Zabawa w historię

Za wybrzuszonym ogrodzeniem z zardzewiałej siatki, przy drodze
z Krynicy do Powroźnika, wilczur na łańcuchu pilnuje końskiej
czaszki.
Jeżeli to ta sama, o której myślę, warto z wilczurem pójść na udry.
Od dziecka lubię pamiątki stare, z pradawnych, zamierzchłych
czasów.
Może to być właśnie czaszka ulubionego konia – kijowskiego
kniazia
Olega, którą kniaź miał na stepie odwiedzić i od której miał
zginąć, jak
wcześniej głosiła przepowiednia. I dosiadł kniaź konia żywego
i stanął
na stepie nad głową tamtego i zadumał się głęboko. A głowa,
z białych
oczodołów, oczyma jadowitego węża, na niego patrzyła.
I tak zginął kniaź
Oleg od konia swojego, jak było mu sądzone. W tym jednak,
krynickim
przypadku, nie była to już chyba ta sama głowa, chociaż
historia Rusi
Kijowskiej lubi się na Łemkowynie powtarzać. Przypatrzyłem się jej
lepiej i nie zobaczyłem na niej podpisu Nestora. Węża nie było
też widać.
Toteż bardziej wyglądała na głowę konia, o którym wiemy,
że podczas
akcji „Wisła” padł w zaprzęgu, gdy drewnianym wozem wiozł
na zachód

Pomniki Nikifora w Krynicy i Lwowie

Było ich dwóch,

dwóch z gipsu i gliny
i w jednym czasie,
poza jego,
tego jedyne go,
czasem w Krynicy.

Jeżeli dwóch,
to o jednego za wiele.
Walka o byt,
czyli o miejsce,
a dokładniej o ziemię,
słońce i wodę
oraz powietrze,
zgodnie z prawami natury,
trwa nieustannie w krynickiej biocenozie.

Wygrać musi jeden,
a drugi szukać ziemi obiecanej.
Toteż ten drugi, bardziej łemkowski
albo ruski, jak kto woli,
poszedł do Lwowa,
z obrazkiem w ręku żebrząc ludzkich oczu,
pod dominikańskim kościołem,

pierwszy, na poły już spolszczony,
pozostał w Krynicy,
na miejscu swoim
i dosiadł konia brązowej maści,
ale niewiadomej rasy,
może nawet całkiem nierasowego
i jak święty Jerzy na ikonie,
z długim pędzlem w ręku,
podobnym do dzidy,
zabija hawkę jako smoka.

Orient Express Krynica-Jaworzno

Stoi na torach, okazała jak pałac. Nietrudno odgadnąć, że to stacja kolejowa w Krynicy. W każdej chwili gotowa do odjazdu w świat daleki, nieznany, gdy tylko przyjdzie z walizką Nikifor.

W okienku czeka kasjerka biletowa, pięknie wystrojona, nerwowo maluje ostatnie oko. Wiadomo przecież, że Nikifor, to kawaler sławny i bogaty. A nuż w daleką podróż ją zabierze.

Bo która kobieta nie marzy o dalekich miłosnych podróżach. Łudzi się jednak daremnie, bo nie wie, że pociąg Nikifora to nie żaden Orient Express z Paryża do Konstantynopola.

Tamten pędził Doliną Rodanu, gdy spoglądał na zegarek, czy widać już Wieżę Eiffa. A z pociągu Nikifora, jadącego powoli wzdłuż Wisły, widać było z daleka tylko wieże strażnicze Jaworzna.

Ale skąd kasjerka miała wiedzieć, że Jaworzno nie Paryż, a Krynica nie Konstantynopol.

Poszukiwanie Dzieciątka

I.

Gdy w Noc Wigilijną, szóstego stycznia, w roku dwudziestym po akcji „Wisła”, według Juliańskiego Kalendarza, betlejemska gwiazda nad Jaworzyną już w grudniu zgasła, do cerkwi w Krynicy przyszedli trzej królowie, u źródła bożego o dzieciątko spytać, w której stajence się narodziło?

Jeden z kadzidłem przyszedł z Powroźnika, drugi ze złotem
prosto ze
Złockiego, a trzeci z mirrą z dalekiego Uhrynia. W cerkwi żadnego
Łemka
nie było. Wszyscy spać poszli, gdy słońca zaszło. Przed Bogurodzicą,
samotny jak palec, stał tylko on, w mitrze na głowie, *władyka*
Nykyfor
i dwoma palcami królów błogosławił.

II.

Tymczasem dzieciątko urosło w żłobie, ze stajni wyszło
w przebraniu
żebraka i poszło na deptak, koło pijalni kuracjuszy ubogich
myłostyni
nauczać. W stajni przy jaskach koń z krową zostali, krowa
z cielęciem
w siódmym miesiącu, już zasuszona, a koń chudością podobny
do osła.

Całkiem nielegalnie, bo Pismo Święte o nich nie wspomina,
były tam jeszcze
koza z kozłatką i królik dziki, przybłąda, który się w norze
głęboko schował,
bo myślał sobie, że trzech królowie po niego przyszl.

Nikiforowa wigilia

Jadł suchą bułkę, przez dziecię w żłobie niedojedzoną,
ale zwyczaju dotrzymał.
Na stole kamiennym, prawdziwym, dokładnie takim jak
w Betlejem, dwanaście
okrągłych akwarelek rozłożył i czekał na gwiazdę z łemkowskiego
nieba,
kiedy do niego przyjdzie na wieczerzę.

Pogoda w Krynicy

Noc głośna. Gromy nie szanują ciszy. Błyskawice nie mają zrozumienia dla praw ciemności. Słońce śpi w czarnej dziurze kosmicznej. Słychać jak rytmicznie chrapie. Wiatr łamie gałęzie na opał dla biednej Eudokii, matki Nikifora. Juhasi krzyczą na hali, owce ze strachu próbują uciekać z koszar. Deszczówka na zimno kipi w plastikowej butelce. Rano księżyc w kalesonach siedział zaspany na niebieskiej murawie i półgębkiem naśmiewał się z wczorajszych prognoz pogody. Świętemu Piotrowi spadła z głowy aureola i toczy się w dół niebem pomiędzy chmurami.

Rosy zgłupiały. Nie wiedzą, co robić, dać zjeść się owcom, razem z trawami, czy na mokrych skrzydłach umykać w przestworza. Ksiądz w Powroźniku, w cerkiewnym kościele, odwraca się plecami do ruskich świętych, gdy głodni siedzą na ikonostasie, a sam zająda, w białej koszuli, chleb praśny z winem, na zwykłym stole. Przez otwarte okno wpadła mucha do sądu i drwi sobie z powagi wymiaru sprawiedliwości. Sędzina, zamiast czytać wyrok, macha nim groźnie w powietrzu, bez żadnej rozprawy, bez dowodów, chce własnoręcznie wykonać karę śmierci w miejscu publicznym.

Mucha wielce zaskoczona tym obrotem sprawy, za pas nogi bierze i ucieka oknem, gdzie pieprz rośnie, a mówią, że mucha, to takie nierozumne zwierzę. Na przystanku w Dolnej Krynicy rdza na żelaznych słupkach niweczy wysiłek metalurgów świata. Autobus nie nadjeżdża. Znudzone długim czekaniem dwa żywioły, zabawiają się najciemniejszą stroną ludzkości. Patriota polski trzyma na sznurku

ojczyznę na sprzedaż i na Żydów pomstuje, także z nudów. Święty Włodzimierz, równy apostołom, prosto z Taurydy, z Chersonezu, wpadł na chwilę. Chciałby jakiegoś Łemka ochrzcić, ale chętnego znaleźć nie może.

W dodatku, jak się niebawem dowie, od polskiego proboszcza nie dostanie na to cerkiewnego zezwolenia. Wróci skąd przyszedł, z pustymi rękoma. A tu nagle wieść runęła. Książ Igor z drużyną, tysiącami wojów, w pancerzach z dzidami i łukami na plecach, znad Donu zawrócił. Samopas zostawił Połowców na stepach i idzie nad Poprad pochodem. Zanim nadjechał autobus, już zapachniało w powietrzu kadzidłem. Bojan o struny uderza. Sokół łabędzia dopada w locie. Rzeka Kajała płakać zaczyna. Mury Putiwła spływają łzami. I wszystko z powodu tego, że ja przez telefon, komórkę, rozmawiałem po ukraińsku.

Na Runku²², za Słotwinami, ślady butów wojskowych, wojaków z UPA, całkiem rozmokły. Jak dojdą teraz do Bawarii? Historia po lasach błądzi zagubiona i wyjścia znaleźć nie może. Czereśnie kwitną, lekki wiatr wieje. W niebie z aniołów drą pierze. Południe już całkiem pogodne. Nikifor niedojedzoną bułkę znalazł na deptaku i karmi nią wróble, będą go sławiły po wszystkie czasy. A ziemskie ufoludki metalowe przesuwają palcami chmury po niebie, wachlarzem chińskim przeganiają burze, słońcu zmieniają cyrklem orbitę, dzwonią do radia i telewizji, koordynaty cyfrowe podają i wirtualne rysują mapy o jutrzejszej pogodzie w Krynicy,

ale już nie dla mnie, mnie już ta prognoza nie dotyczy, ja dzisiaj wracam do Krakowa. Doradził mi to księżyc, z którym oprócz mnie nikt się nie konsultuje.

²² Runek – leśna góra koło Słotwin na obrzeżu Krynicy, gdzie zbierały się oddziały UPA przed rajdem do Bawarii.

Ostatni wieczór Nikifora

I.

Dzień odszedł za szybko,
zostawił po sobie chaos,

zmrok zgęstniał w garnuszkach na stole,
żarówka, przed chwilą wesoła,
z żółtymi chochlikami w oczach,
zasnęła na huśtawce z opuszczoną głową

i spała jak zabita pod powalą nieba,

tylko pajak na długim wahadle zegara
wciąż się kołysał w lewo i prawo
i odliczał ostatnie sekundy dla muchy,

która się jeszcze za dnia
w jego pajęczynę zaplatała.

II.

Portiernię szpitala w Foluszu minęła duchem,
w białej chustce na głowie,
Eudokia,

matka Nikifora

i rozplynęła się w cieniu za drzwiami.

Przy jego łóżku został tylko

– on jeden,

łemkowski anioł,

w kozuchu bukowym,
z wysoką drabiną na plecach

III.

Cerkiew w Kamiannej pod Krynicą,
która jeszcze za dnia,

na obrazku Nikifora,

prosforę²³ na podwórku dziobała,
wieczorem schowała banię pod skrzydło

i zasnęła na grzędzie w ciepłym popiele,

a obok cegły na kościół,

płomiennymi głosami,
śpiewały jej chórem
luli, luli, luli.

²³ Prosfora – hostia (mała bułeczka z praśnego chleba) używana we mszy w Kościele prawosławnym i greckokatolickim.

IV.

Ucichła już panachyda²⁴,
którą odśpiewał ks. Mykoła Deńko z Krakowa,
nielegalnie greckokatolicki

i martwił się Paweł Stefaniwski z Bielanki,
czy Nikifor będzie się dobrze orientował
w topografii niebiańskiego szlaku,
bo krzyże na górach lasem zarosły,

a on szedł jakby znał drogę,

już nie miał przy sobie swojej walizki,
niósł tylko w oczach parę kropel święconej wody
i w zanadrzu suchy kawałek razowego żalu,

V.

a w Krynicy było zwyczajnie,
akwarelki, po tańcach na deptaku,
wesoło rozchodziły się do domów
i z kolorowym chichotem opowiadały sobie,
jak spoglądali na nie kawalerowie,

tylko odwagi
żaden nie miał w kieszeni.

W piecu u starej Paraski w łemkowskiej chyży,
przy drodze do Powroźnika,
kończyły się dopalać kolorowe kredki Nikifora,
ale kartofle już kipiały.

²⁴ Panachyda – nabożeństwo za zmarłych.

Spis treści

Тарас Різун, *Передмова* 5

Петро Скрійка НИКИФОР і акварелі-танцівниц

Великий пан Никифор	9
Диригент кольорів	11
Ув'язнені ноти	13
Сумна молитва	14
Фотографія Никифора за столом	16
Задума	18
Чим є Никифорові малюнки?	20
Концерт на пішохідній алеї в Криниці	22
Никифоровський триптих	24
Залізнична станція в Криниці	26
Никифорова “гавка” дорогою до пам’ятника	27
Про Никифорову печатку	29
Спроба повторного хрещення Никифора	30
Небо	31
Дим з комина	33
Никифор серед художників	35
Де є Никифорові малюнки?	36
Крипа	37
Війна богів	39
Олівець на дорозі	42
Церкви, намальовані олівцем	44
Час, що зупинився	46

Забава в історію	47
Пам'ятники Никифорові в Криниці й у Львові	49
Східний експрес "Криниця-Явожно"	51
Пошуки Дитятка	52
Никифорів Святвечір	54
Погода в Криниці	55
Останній вечір Никифора	58

Petro Skrijka

NIKIFOR i tańczące akwarelki

Wielki pan Nikifor	63
Dyrygent kolorów	65
Uwięzione nuty	67
Smutna modlitwa	68
Fotografia Nikifora przy stole	70
Zaduma	72
Czym są obrazki Nikifora?	74
Koncert na deptaku w Krynicy	75
Nikiforowy tryptyk	76
Stacja kolejowa w Krynicy	78
Nikiforowa „hawka” w drodze na pomnik	79
O pieczęci Nikifora	81
Próba powtórnego ochrzczenia Nikifora	82
Niebo	83
Dym z komina	85
Nikifor wśród malarzy	87
Gdzie są obrazki Nikifora?	88
Krypa	89
Wojna bogów	91
Ołówek na drodze	94
Cerkwie rysowane ołówkiem	96
Zatrzymany czas	97
Zabawa w historię	98

Pomniki Nikifora w Krynicy i Lwowie	100
Orient Express Krynica-Jaworzno	102
Poszukiwanie Dzieciątka	103
Nikiforowa wigilia	105
Pogoda w Krynicy	106
Ostatni wieczór Nikifora	108

Грає оркестр

Никифор їм диригує
і нічого дивного,
він найславніший диригент кольорів.
Ноти на деревах звучать відразу весною і осінню...
а його акварелі, струнки, кольорові і як завжди, як давніше,
весело танцюють на лемківському пейзажі в зеленій рамці, який
музики не слухає і під сонячним карпатським небом спить удень як
ведмідь під час полярної ночі.

Петро Скрійка

Orkiestra gra

Nikifor nią dyryguje
i nic dziwnego,
jest najslawniejszym dyrygentem kolorów.
Nuty na drzewach dźwięczą od razu wiosną i jesienią,
a jego akwarelki strojne, kolorowe jak zawsze, jak dawniej,
tańczą wesoło na łemkowskim pejzażu w zielonej ramce, który
muzyki nie słucha i pod słonecznym karpackim niebem śpi w dzień jak
niedźwiedź w polarnej nocy.

Petro Skrijka